

Оригинални научни чланак

<https://doi.org/10.7251/SIN2202004L>

355.48:94(497.1)“1913/1913“(047)

Примљен: 12. мај 2022.

Прихваћен: 20. јун 2022.

Контакт:

Стојанка Луџија

stojanka.luzija@ff.unibl.org

Стојанка Луџија

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Босна и Херцеговина

У овом раду ауторка анализира карикатуре које су у вријеме трајања Првог балканског рата објављиване у бечким сатиричним листовима *Ди Мускетје* (*Die Muskete*), *Кикерики* (*Kikeriki*) и *Винер Карикаџурен* (*Wiener Caricaturen*). Примарни циљ рада био је показати кроз испитивање садржаја, симболике, као и вербалних и невербалних порука појединачних карикатура, да ли се може уочити образац негативних предрасуда, односно стереотипног типизирања различитих личности и догађаја Првог балканског рата из угла бечке сатиричне штампе. Поред анализе алегориских предрасуда о члановима Балканског савеза, посебна пажња у овом раду је дата испитивању третирања појмова панславизма и уопште руског утицаја на балканска дешавања, затим акутном проблему одржања Османског царства, као и питању Албаније. Настојали смо утврдити да ли су карикатуре само биле гласило јавности или су пак служиле за моделирање јавног мњења као пропагандно средство. Уочили смо да, иако су посматране новине имале различиту уредничку структуру и читалачку публику, у њиховим карикатурама о Првом балканском рату доминирао је наратив присутан и у аустроугарској официјелној спољној политици, који се, као што смо показали, огледао у понижавању чланица Балканског савеза, истицању тежње да се Османско царство одржи у животу, те потенцирању страха од панславизма и неминовности стварања албанске државе под аустроугарским протекторатом. Стереотипно типизирање чланица Балканског савеза (њихових владара и народа) не само да је појачавало већ постојеће негативне предрасуде у аустроугарском јавном мњењу, него је стварало и нове. У том смислу, карикатуре су имале сугестивну и пропагандну улогу.

Кључне ријечи:

карикатуре, Балкански савез, Османско царство, Аустро-Угарска Монархија.

У посљедње двије деценије доступност дигитализоване периодике разнородне провенијенције побудила је интересовање истраживача за новине, популаризовавши их као специфичну врсту историјских извора. Штампа

је управо због своје доступности омогућила историчарима да различите историјске процесе сагледају из сасвим новог угла. Тако је и тема балканских ратова (1912–1913) у посљедње вријеме посматрана и истраживана и кроз доступну, углавном дигитализовану штампу. У зборнику који је објавио Историјски институт САНУ поводом годишњице балканских ратова, аутори Александар Раствовић, Биљана Вучетић и Тамара Шер користили су дигитализовану британску, америчку и аустроугарску штампу при писању својих радова (Rastović, 2013, pp. 253–262; Vučetić, 2013, pp. 263–275; Šer, 2013, pp. 277–291). Предмет стручног интересовања и проучавања било је и писање штампе из Хрватске и Србије о ратној 1912. и 1913. години. Историчар Игор Деспот објавио је рад о перцепцији балканских ратова у штампи Хрватске и Славоније, док су Ирена П. Арсић и Татјана М. Вулић писале о ставу дубровачког листа *Црвена Хрвајска* о балканској 1912. години, односно о проблемској анализи документарности листа *Полиџика* у вријеме балканских ратова (Despot, 2009, pp. 109–135; Arsić, 2013, pp. 185–199; Vulić, 2013, pp. 253–271). Наведени аутори су анализирали политичка стајалишта листова, као и њихов утицај на јавно мњење.

С друге стране, сатирична штампа је веома ријетко била предмет проучавања. У српској историографији пионирски рад на том пољу представља књига Милана Ристовића *Црни Пејшар и балкански разбојници*, у којој је анализирано писање пет истакнутих њемачких сатиричних листова на тему Балкана и Србије (Ristović, 2011).

Наиме, посебан сегмент журналистике, нарочито с краја XIX и почетка XX вијека представљали су сатирични часописи у којима су, поред сатиричног текста, давани и карикатурални прикази актуелних догађаја и личности које су у њима имале запажену улогу. Сам термин *карикатура* потиче од латинске ријечи *caricare* која се може превести као „претјеривање“. Употријеђен је још давне 1646. године, у смислу претјеривања, пренаглашавања „ружног“ изгледа, а не у смислу сатире, да би тек средином XVIII вијека ријеч карикатура добила данашње сатирично значење, а затим је развојем новинарства (нарочито од XIX вијека) добила своју примјену и као политичко средство којим се може утицати и на појединце и на масе (Plum, 1998, pp. 27, 29, 32, 63).

Предмет нашег истраживања јесу карикатурални прикази догађаја и личности које су обиљежиле Први балкански рат у бечким сатиричним листовима *Ди Мускетје* (*Die Muskete*), *Кикерики* (*Kikeriki*) и *Винер Карикаџурен* (*Wiener Caricaturen*). Циљ овог рада је разматрање негативних друштвених и политичких стереотипа везаних за Први балкански рат, као и истраживање да ли постоји образац негативног типизирања личности и догађаја у посматраном периоду.

Ди Мускетје је најмлађи од три наведена листа. Основао га је 1905. године Вилхелм фон Апел као пандан минхенском листу *Симплицисимус* (*Simplicissimus*). Лист је био добро графички уређен и излазио је у боји, што

га је свакако разликовало од друга два сатирична листа (Hass, 1991, pp. 7–8). Током 1912. и 1913. године већину насловних карикатура у *Ди Мускетје* израдили су Јозеф Даниловац (Joseph Danilowatz) и Фриц Шонпflug (Fritz Schönflug). Даниловац је био аустријски сликар српског поријекла, који је рођен у Бечу, гдје је за живота и стварао. Поред сликарства, бавио се и литографијом и карикатуром. Шонпflug је такође био Бечлија. Године 1905. отпочео је дугогодишњу сарадњу са листом *Ди Мускетје*. Најчешћи мотиви његових карикатура били су војници и официри (Historische Lexikon Wien, 1992; Wien Museum, n. d.). С друге стране, *Кикерики* је, додуше под другим именом, почео излазити још давне 1858, а од 1861. године под новим називом *Кикерики*. Уређивачка политика је била таква да су читалачку публику тражили у ситном чиновништву и обичним војницима, насупрот официрима. Лист се од почетка XX вијека профилисао као изразито антисемитско-клерикално наклоњен, што и не чуди јер је тада дјеловао као гласило хришћанско социјалне партије (Hass, 1988, p. 3; Hass, 1991, p. 6). *Винер Карикаџурен*, јеврејско-либерални лист, излазио је у периоду од 1881. до 1925. године. Оно што га је разликовало од горе поменутих листова јесте да су аутори карикатура углавном били анонимни (Hass, 1988, pp. 3, 7).

Карикатуре у сатиричним листовима имале су задатак и да забаве читалачку публику, углавном кроз исмијавање протагониста у облику сатире, па чак и да пренесу одређену друштвену или пак политичку поруку. Оне су биле и важно пропагандно средство којим се могло утицати на ставове јавног мњења. У сатиричним листовима представљане су и стереотипне представе. Тако су и ови бечки сатирични листови карикатурама настојали не само да исмију протагонисте, већ и да нагласе присутне негативне друштвене и политичке стереотипе. На тај начин су већ постојеће предрасуде у аустроугарском јавном мњењу само још више долазиле до изражаја.

У вријеме Првог балканског рата на њиховим страницама доминирају стереотипне представе о владарима држава које су чиниле Балкански савез. Наиме, стварање оваквог вида савезништва није одговарало тежњама аустроугарске спољне политике. Балканско удруживање онемогућавало је аустроугарски продор ка југу Балканског полуострва (Vojvodić, 2019, p. 259–260; Shaw & Kural Shaw, 2005, p. 292). Бечки сатирични листови, иако су се обраћали различитој читалачкој публици, евидентно својим карикатурама стоје на тој линији спољнополитичке агенде. Један од показатеља присутности таквог наратива у карикатурама јесте креирање негативних алузија о балканским владарима. Истини за вољу, у тим појединачним исмијавањима грчки краљ Ђорђе I (1863–1913) донекле је био поштеђен, али с друге стране беспопштедно је исмијаван бугарски Фердинанд I (1887–1908; 1908–1918) у чијем случају је чак прављена паралела између његовог великог носа и бугарских територијалних претензија. Краљ Никола Петровић (1910–1918) приказиван је као вјероломан човјек, здепаст сеоски разбојник, коме се не може вјеровати,

док је краљ Петар I Карађорђевић (1903–1918; 1918–1921) цртан као мршав старац, изразито ниског раста, чије су тежње за излаз Србије на Јадранско море такође биле предмет подсмјеха („Ferdls Barometer“, 1912; „Groß=Admiral könig Peter“, 1912; „Unverbesserlich“, 1912; „Am Wasser, am Wasser, am Wasser bin i z’Haus“, 1913). У аустријској сатиричној штампи присутан је унифицирани приказ балканских монарха као разбојника, вјероломних људи, који пљачкају и „тргају“ османске територије. Један од примјера је карикатура на којој владари Фердинанд, Петар и Никола, као разбојници, уз пријетњу пиштољима пљачкају Турчина који их преклиње да макар задржи кошуљу („Der Ausgeplünderte“, 1913).

Алегоријске представе у карикатурама такође нису биле ријеткост, него, чак напротив, важно средство за приказивање апстрактних појмова. Тако је Европа често приказивана као старија жена, дадиља која је у касним годинама принуђена да се бави несташном „балканском дјецом“. Већ је у првој седмици ратовања лист *Винер Карикаџурен* на насловници донио карикатуру „Европине бриге“, на којој је приказао збуњену дадиљу Европу суочену с четворо вриштеће новорођенчади од којих свако симболички има лик неког од балканских владара („Еурога’s Sorgen“, 1912). Прикази инфантилних владара требали су, наравно, да послуже типизирању цијелих народа као незрелих и недораслих.

Поред пласирања негативних стереотипа према Балканском савезу (и владарима и народима), бечки карикатуристи у вријеме Првог балканског рата бавили су се и темом панславизма, те проблемом одржања Османског царства, као и албанским питањем, које је нарочито добило на актуелности у првим мјесецима ратовања.

Панславизам, који је у Русији почео да се уздиже након Кримског рата (Jelavich, 1969, p. 114), представљао је латентну опасност и за сам опстанак Аустро-Угарске Монархије као државе са великим бројем словенских поданика. Историчар А. Ц. П. Тејлор наводи податак од чак 45% словенских поданика у Монархији према попису из 1910. године (Tejlor, 2001, p. 300). Иако је Берлински конгрес (1878) прекрајањем Санстефанског мировног уговора задао тежак ударац ширењу руског утицаја на Балкану, свака криза и сукоб на том подручју чинили су да старе тежње за превлашћу обију страна, и руске и аустријске, оживе. Опасност од ширења руског утицаја видљива је и у бечким карикатурама. Важно је истаћи да су посматрани бечки сатирични листови и по овом питању имали усаглашен, и то негативан, став. На њиховим страницама лидери Балканског савеза приказивани су као руски штићеници, баш како их је сматрала и званична политика Аустро-Угарске. Стога су Русија и панславизам у бечким сатиричним листовима приказивани увијек у пежоративном смислу, с јасним циљем понижавања, исмијавања, али и истицања притајене опасности од ширења панславистичке идеологије. На тај начин се преко политичке карикатуре вршио и утицај на јавно мњење.

У листу *Винер Карикайџурен* на насловној страници налази се карикатурални приказ запуштеног, предимензионираног старца с јасно истакнутом алузијом на његову склоност ка алкохолу. Ријеч је о типизираној представи Руса са великом брадом и крзненом капом, која се често среће у аустријској сатиричној штампи (Plum, 1998, p. 99). На овој конкретној карикатури, симболично названој „Помагач“, он је представљен као мјесто уточишта за четири балканска владара, који су приказани као минијатурне, инфантилне личности у односу на свог заштитника, чија је немоћ додатно наглашена инвалидитетом, јер он има дрвену ногу и десну руку у повоју. На питање „Стриче хоћеш ли пребити наше непријатеље?“, он одговара да би то радо учинио, али су му се руке и ноге укочиле у Порт Артуру („Der Helfer“, 1912). Овим се јасно даје до знања да Руси последије пораза у рату с Јапаном више не представљају доминантну војну и политичку силу, већ симболично великог, али оронулог старца.

Међудржавни односи Аустро-Угарске и Русије у сјени панславизма такође су били тема карикатуриста. Средином фебруара 1913. године у *Винер Карикайџурен* осванула је насловница „Пријатељство с Аустријом“, на којој је приказан руски цар Николај II Романов (1894–1917) на трону уз чије ноге се налази пас на ланцу искежених зуба, симболично назван „Панславизам“. Цар прије долазка аустријског госта даје сугестију министру спољних послова Сергеју Сазонову да „Звијер“ за сада стави на ланац („Freundschaft mit Österreich“, 1913). Ово је јасна алузија на неискреност и лицемјерство руске спољне политике. Панславизам и Русија као његов носилац приказивани су и у листу *Кикерики*. Наиме, на десетој страници у карикатури „Поука приче“ нацртана су четири пса који би требало да представљају владаре чланица Балканског савеза, како лове зеца који носи фес и ликом подсећа на султана Мехмеда V (1909–1918) уз поуку „много паса значи зечева смрт“. Ову потјеру за ловином из даљине проматра пунашан брадати ловац у крзненој одјећи, што је наравно алегоријска представа Руса („Die Moral von der Geschichte“, 1912). Обје наведене карикатуре су примјер зооморфне алегорије. Она се у сатиричној штампи често среће, јер служи за ефективније наглашавање стереотипа и предрасуда. Панславизам је некад алегоријски приказиван представом медвједа као симбола Русије (Lammel, 1995, p. 18) или пак, као што смо раније указали, ликом самог цара Николаја II. Почетком 1913. године лист *Кикерики* је објавио карикатуру „Како су лајавци стигли до мјесеца“ на којој медвјед на својим плећима држи четири пса који лају на полумјесеца који има турбан на глави и на чијем лицу је грчевит израз који одише страхом. Док су цртежи медвједа и полумјесеца имали очито алегоријско значење, представа паса је требало да има искључиво функцију увреде, нарочито када се има у виду да је поред медвједа била нацртана псећа кућица на којој је писало Балкански савез („Wie die kläffer den Mond erreichen“, 1913). На тај начин је понижавајућа перцепција о балканским народима и њиховим владарима још снажније наглашена.

Карактеристична је и слика у листу *Ди Мускеџе* „Балканска симфонија“ са подругливим поднасловом „Европски концерт у најновијем саставу“. Њиме се, у ствари, најављује могућност промјене у констелацији односа међу европским силама, тако што Русија може преузети, метафорички гледано, диригентску палицу са својим оркестром који чине чланице Балканског савеза. На овој сугестивној карикатури су четири балканска владара као чланови оркестра којим диригује руски цар. Посебно је интересантно да они „свирају“ на инструментима који имају антропоморфна обиљежја. Тако краљ Петар, умјесто гудала, има мач и „свира“ на инструменту с ликом аустроугарског министра спољних послова грофа Леополда Берхтолда, грчки краљ свира бубањ удараљком која има лик руског министра спољних послова Сергеја Сазонова, а краљ Никола свира кларинет у облику њемачког канцелара Теобалда фон Бетман Холвега, док је „инструмент“ бугарског владара најсличнији британском премијеру Хенрију Ешквиту („*Simfonia Balcanica*“, 1912). Европски политичари приказани су као објекти европске политике у којој би владари малих балканских држава уз подршку руског заштитника могли да преузму примат. Ово је типичан примјер политичке карикатуре којом се преко пропаганде ширења страха врши непосредан утицај на јавно мњење.

Сатиричног подсмјавања нису били поштеђени ни аустроугарски носиоци власти. На мети честих критика налазио се гроф Леополд Берхтолд. Иначе искусан дипломата који је од 1912. до 1915. године обављао функцију министра спољних послова Аустро-Угарске (*Österreichisches Biographisches Lexikon*, n. d.). Карикатуре су наглашавале његов физички изглед, прије свега висину и мршавост, тако да је на цртежима одавао утисак крхког, исцрпљеног и беспомоћног човјека. У контексту Првог балканског рата углавном је приказиван као жртва, као особа коју су успјели изиграти балкански владари. Често је истицано његово настојање, као представника званичне политике Беча, да се Османско царство што дуже одржи у животу. Ово је иначе централно питање хабзбуршке спољне политике још од Метернихова времена (Jelavich, 1969, pp. 106, 112; Tejlor, 2001, p. 259). Нарочито се након Берлинског конгреса, због „националних покрета“ с којима су биле суочене обје државе и евентуалних „готово идентичних пријетњи у будућности“, интензивирала подршка Монархије Османском царству (Šer, 2013, p. 280).

Увјерили смо се да су истраживане бечке сатиричне новине и по овом питању својим извјештавањем подржавале овакав политички став Монархије, без обзира што су имале различиту читалачку базу и уредништво и што су биле блиске различитим политичким и друштвеним групама. Оне су својим карикатурама наглашавале потребу да се Османско царство, па и под цијену значајних територијалних губитака, ипак одржи. *Ди Мускеџе* су већ у првим данима рата донијеле карикатуру Јозефа Даниловица „Зрела воћка“ на којој је у првом плану приказана кришка лубенице окренута тако да подсјећа на полумјесец. На воћку су се већ попели минијатурни, инфантилни српски,

црногорски, грчки и бугарски војници, који мачевима покушавају да одсијеку комаде лубенице, с друге стране кришке налази се предимензионирани аустроугарски војник који држи кришку у раскораку и на мачу већ носи већ одсјечен комад „воћке“. Тиме је јасно наглашен став да уколико дође до територијалног осипања Османског царства Аустро-Угарска се неће либити да неке од посједа задржи за себе. О чему свједочи и попутни текст карикатуре у којем се каже: „Чудно. Можеш да одсијечеш колико хоћеш, али полумјесец остаје“. Такође, важно је истаћи да док је аустроугарски војник приказан у униформи војници балканских држава су у карактеристичним народним ношњама или пак са појединим обиљежјима фолклорне традиције („Die reife Frucht“, 1912). Употреба фолклорних елемената с циљем карикирања била је присутна у сатиричној штампи. Фолклорни одјевни предмети се од краја XIX вијека сматрају симболом цивилизацијске заосталости, нарочито у контексту словенских народа (Rumenjak, 2000, p. 476). Стога сматрамо да конкретна карикатура има двоструку задаћу. С једне стране, она доприноси стварању негативних националних стереотипа, док с друге стране, служи у пропагандне сврхе истичући политички доминантну улогу Монархије.

Како је рат одмицао овакав вид самоувјерених карикатура бивао је све рјеђи. Будући да је већ прве мјесеце рата обиљежило напредовање армија и територијално ширење чланица Балканског савеза на рачун Османског царства, јавно мњење у Аустро-Угарској је увиђало нову реалност. Сама аустроугарска официјелна политика презервације Османске царевине доживјела је пораз. Можда је карикатуриста Фриц Шонпфлуг то најочитије приказао у карикатури „Царска и краљевска оставка“ на којој централно мјесто заузимају четири балканска владара огрнута „Пророковим плаштом“, док пред њима клечи, ничице наклоњен аустроугарски званичник. Уз саму карикатуру дат је и подругљив попутни текст у којем се каже да се аустроугарски службеници надају да ће код нових власника „Пророкова плашта“ наћи запослење макар као носачи шлепа („k. und k. Resignation“, 1912). Било је ово горко признање пораза аустроугарске спољне политике.

Бечка сатирична штампа је у вријеме Првог балканског рата показивала велико интересовање за судбину Османског царства. Као што смо већ раније истакли, ова проблематика не само да је постала важна у политичком смислу, него је, судећи по цртежима, била и инспиративна тема за карикатуристе. Јасно је у карикатурама приказивана и алузија на одговорност европских сила и њихових представника око судбине „Болесника с Босфора“. Алегоријски, Царство је често приказивано у облику болесног човјека, увијек са наглашеном оријенталном одјећом. *Винер Карикаџурен* је крајем 1912. године објавио карикатуру „Умни (паметни) људи“ на којој су у пратњи лекара приказани министар Берхтолд, британски министар спољних послова Едвард Греј, њемачки канцелар Бетман Холвег, те руски министар спољних послова Сазонов. Пред њима на фотељи сједи болестан човјек завијене ноге, каракте-

ристичног османског изгледа с турбаном на глави. Болесник пита доктора да ли зна шта му је, на што овај одговара да му није ништа, али да ипак предложи „секцију“ (ампутацију) („Gemütsmenschen“, 1912). Оваквом карикатуром се директно настојало утицати на промјену става јавности око судбине Османског царства.

Примјетно је да су бечки сатирични листови са својим карикатурама о Првом балканском рату давали једногласну подршку аустроугарској званичној политици. Мада су ови листови формално заступали различите друштвене, политичке и професионалне групе ондашњег друштва, њихове карикатуре свједоче о једнообразном ставу по питању пласирања негативних стереотипних представа о балканским народима и њиховим владарима. С друге стране, Османско царство је у Првом балканском рату на новинским страницама приказано као жртва. На тај начин су се код читалаца настојале потакнути емоције сажаљења и суосјећања. Односно, вршило се обликовање јавног мњења. Тако лист *Кикерики* губитак територија у европском дијелу Османског царства комично представља карикатуром четири балканска владара који ломе и уништавају отомански диван, док се султан с наргилом и једним јастуком постиђено повлачи констатујући са жаљењем да је „његов лијепо диван уништен“ али се нада да ће његов источни дио издржати дуже („Der demolierte Diwan“, 1912). Стереотипно истицање суровости, бруталног и уништатељског нагона „балканских владара“ у овом случају уклапа се у аустроугарски наратив о „нецивилизованом Балкану“. Ријеч је о негативној предрасуди о Балкану која се, према тврдњи историчарке Марије Тодорове, развијала вијековима. Она сматра да је формативну улогу у том процесу имала првенствено путописна књижевност, нарочито од XVIII вијека, да би два стољећа касније термин „балканизација“ имао већ изграђену крајње негативну конотацију (Todorova, 1999, pp. 15, 116).

Војни успјеси и освајања Балканског савеза су у бечкој сатиричној штампи изразито негативно дочекани и третирани су као грабеж за некадашњим османским територијама, који је алегоријски приказан још крајем 1912. године карикатуром у листу *Кикерики*, насловљеном „Последња одалиска“, на којој балкански владари на леђима односе жене из харема. На свакој од њих је на леђима симболично написана територија са које долазе, Бугарин носи Румелију, српски краљ Македонију, краљ Никола Албанију, док је грчки краљ у друштву даме већ у чамцу на којем пише Крит. С друге стране, Турчин остаје у загрљају смрти, алегоријски приказане у форми жене с лубањом умјесто лица, на чијој одјећи пише колера уз поруку „ја остајем теби вјерна“ („Die letzte Odaliske“, 1912).

Једна од централних тема у аустријској сатиричној периодици у вријеме Првог балканског рата било је питање Албаније. Ова проблематика нарочито је важна у контексту аустроугарских спољнополитичких планова који су се огледали у активној и систематичној активности на обликовању албанске

акције. Она се током дводеценијског рада кретала од „одржавања и јачање албанског положаја унутар Османског царства”, па до доцнијег залагања за стварање албанске државе, наравно под протекторатом моћне Монархије (Fundić, 2021, р. 66). Новија истраживања историчарке Теодоре Толеве о овој комплексној проблематици потврдила су премису о утицају Аустро-Угарске на изградњу албанске нације. За разлику од „сензационалистичког” приступа Толеве разматраној тематици, историчар Душан Фундић је у својој књизи *Аустроугарска и настјанак Албаније (1896–1914)* критички и темељитије приказао аустроугарску акцију на стварању аутономне, односно независне Албаније. Полазна тачка у тој задаћи Монархије била су три савјетовања у аустроугарском Министарству спољних послова, одржана 1896. године, као и доношење посебног Меморандума о Албанији којим су утврђени начини и правци дјеловања (Toleva, 2018. pp. 60–110; Fundić, 2021, pp. 13, 66). Стога је Аустро-Угарска у Првом балканском рату видјела нову прилику, коју ни под коју цијену није жељела пропустити, да се коначно убере плодови вишегодишњег дипломатско-политичког рада. Тако је, најзад, на скупштини у Валони 28. новембра 1912. године проглашена независна Албанија, а двије недјеље касније (12. децембра) конференција амбасадора у Лондону признала је албанску независност. Прије коначног распуштања Лондонске мировне конференције велике силе су, 29. јула 1913. године, „прогласиле аутономну, суверену, неутралну Албанију с кнезом на челу” и наравно под њиховом заштитом (Shaw & Kural Shaw, 2005, р. 297; Fundić, 2021, pp. 251, 261).

У карикатурама бечких сатиричних листова албанско питање приказивано је преко појединачких или пак заједничких аспирација различитих држава и народа на ову територију. Лист *Винер Карикаџурен* је на својој насловници донио карикатуру „У балканском ресторану“ на којој српски, црногорски и грчки владари од конобара оличеног у лику министра Берхтолда наручују „једну порцију Албаније“, али он им одговара да је она повучена са менија („Im Balkanrestaurant“, 1913). Ту је јасно наглашена тежња Аустро-Угарске да Албанију задржи у домену свог геополитичког интереса. Истицање заштитничке улоге Монархије по питању Албаније најреалније приказује карикатура под насловом „Напад на Албанију“ уз додатни поднаслов „Млада птица није сама“. На централном дијелу карикатуре је приказ гнијезда у којем се налази мали птић с фесом на глави иза којег стоји двоглави орао, као алегориски симбол Аустро-Угарске. Карикатура добија на динамици тако што је на њеном периферном дијелу нацртан „разбојник“ с ножем који се покушава попети на дрво, док све то преко плота посматра црногорски краљ Никола („Der Anschlag auf Albanien“, 1913). Ова карикатура на најбољи начин сажима држање Монархије према албанском питању.

Тема Албаније у бечким карикатурама приказивана је и у контексту српске тежње да се изађе на Јадранско море, која је углавном била предмет исмијавања. Тако лист *Ди Мускеџе* на карикатури „Компензација“ приказује краља

Петра I Карађорђевића како сједи у купатилу у доњем вешу с крстом око врата и цигаретом у муштики, док му здепасти српски сељак скида чизме. Стереотипни визуелни приказ је додатно наглашен подругливим текстом у којем се истиче да су европске силе умјесто уступања Јадрана уредиле краљу Петру једно купатило у Конаку, да би му на тај начин испуниле „чежњу за водом“ („Kompensation“, 1912). Занимљиво је напоменути да је овај број *Ди Мускетје* изашао истог дана када је проглашена независна Албанија.

Закључак

Истраживањем карикатура бечких сатиричних листова *Ди Мускетје*, *Кикерики* и *Винер Карикаџурен* дошли смо до закључка да се њихово извјештавање о Првом балканском рату подударало са званичним ставовима аустроугарске политике. Иако су посматрани листови имали различиту власничку и уредничку базу, те су се обрађали различитој публици оно што им је било иманентно јесте да су око кључних личности, догађаја и тема Првог балканског рата, имали уједначена стајалишта. Њихове карикатуре „балканских“ народа и њихових владара уклапале су се у наратив већ изграђеног става о њима у Монархији. Стереотипно типизирање балканских владара, кроз потенцирање њихове инфантлности, приглупости, незрелости, па чак и окрутности представљало је класичан образац наглашавања, али и формирања негативних предрасуда, које су затим алегоријски ширене на цијеле народе. У карикатурама они су означени и као проноситељи руског утицаја и ширитељи панславистичке идеологије. На тај начин је само још више појачаван анимозитет према њима у јавном мњењу.

С друге стране, изразито афирмативне ставове бечки сатирични листови су изражавали поводом потребе да се у што већој мјери очува цјеловитост Османског царства, као и приликом истицања оправданости албанских тежњи за независношћу. Сматрамо да су управо на овим темама бечки сатирични листовим својим карикатурним приказима обавили значајан задатак код обликовања, прије свега аустријског јавног мњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Am Wasser, am Wasser, am Wasser bin i z'Haus (1913, mart 9). *Kikeriki*, 4. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19130309&seite=4&zoom=33>
- Arsić. P. I. (2013). Dubrovačka „Crvena Hrvatska“ o Balkanskoj 1912. godini. In Dimitrijević, B. (Ed.). *Prvi balkanski rat 1912/1913. godine. Društveni i civilizacijski smisao (Povodom stogodišnjice oslobođenja Stare Srbije i Makedonije 1912)* (pp. 185–199). Filozofski fakultet Niš.
- Czeike, F. (Ed.). (1992). Danilowatz Josef. In *Historische Lexikon Wien* (Vol. 1, p. 614). <https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/pageview/1113412>
- Der Anschlag auf Albanien (1913, January 19). *Kikeriki*, 4. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19130119&seite=4&zoom=33>
- Der Ausgeplünderte (1913, January 12). *Wiener Caricaturen*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wcc&datum=19130112&seite=1&zoom=33>
- Der demolierte Diwan (1912, November 17). *Kikeriki*, 9. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19121117&seite=9&zoom=38>
- Der Helfer (1912, October 20). *Wiener Caricaturen*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wcc&datum=19121020&seite=1&zoom=33>

- 19121020&seite=1&zoom=33
- Despot, I. (2009). Tisak Hrvatske i Dalmacije o balkanskim ratovima (1912–1913). *Historijski zbornik*, 62(1), 109–35. <https://hrcak.srce.hr/file/95516>
- Die letzte Odaliske (1912, December 1). *Kikeriki*, 10. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19121201&seite=10&zoom=38>
- Die Moral von der Geschichte (1912, November 11). *Kikeriki*, 10. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19121103&seite=10&zoom=33>
- Die reife Frucht (1912, October 10). *Die Muskete*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=mus&datum=19121010&seite=1&zoom=33>
- Europa's Sorgen (1912, October 13). *Wiener Caricaturen*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wcc&datum=19121013&seite=1&zoom=33>
- Ferdls Barometer (1912, December 8). *Kikeriki*, 2. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19121208&seite=2&zoom=33>
- Freundschaft mit Österreich (1913, February 16). *Wiener Caricaturen*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wcc&datum=19130216&seite=1&zoom=33>
- Fundić, D. (2021). *Austrougarska i nastanak Albanije (1896–1914)*. Balkanološki institut, Clio.
- Gemütsmenschen (1912, December 8). *Wiener Caricaturen*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wcc&datum=19121208&seite=1&zoom=33>
- Groß=Admiral könig Peter (1912, December 8). *Kikeriki*, 3. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19121208&seite=3&zoom=33>
- Hass, H. (1988). Die Publizistik der Vorurteile. Antisemitismus in Karikatur und Satire am Beispiel des Kikeriki. *Medien & Zeit*, 3/88, Forum für historische Kommunikationsforschung. Das Institut für Zeitungswissenschaft an der Universität Leipzig, 3–7. https://medienundzeit.at/wp-content/uploads/2015/02/MZ_digital_1988-03_ocr.pdf
- Hass, H. (1991). Die Wiener humoristisch-satirischen Blätter. Zur Produktionsgeschichte eines Zeitschriftentyps (1778–1933). *Medien & Zeit*, 1/91, Forum für historische Kommunikationsforschung. Das Institut für Zeitungswissenschaft an der Universität Leipzig, 3–8. https://medienundzeit.at/wp-content/uploads/2015/02/MZ_digital_1991-01_ocr.pdf
- k. und k. Resignation (1912, November 21). *Die Muskete*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=mus&datum=19121121&seite=1&zoom=33>
- Im Balkanrestaurant (1913, March 9). *Wiener Caricaturen*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wcc&datum=19130309&seite=1&zoom=33>
- Jelavich, B. (1969). *The Habsburg Empire in European Affairs 1814–1918*. Rand McNally & Co.
- Kompensation (1912, November 28). *Die Muskete*, 8. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=mus&datum=19121128&seite=8&zoom=33>
- Lammel, G. (1995). *Deutsche Karikaturen. Vom Mittelalter bis heute mit 367 Abbildungen*. Verlag J. B. Metzler.
- Österreichisches Biographisches Lexikon. (n. d.). Berchtold, Leopold Gf. In *Österreichisches Biographisches Lexikon*. Retrived April 18, 2022, from https://www.biographien.ac.at/oebf/oebf_B/Berchtold_Leopold_1863_1942.xml
- Plum, A. (1998). *Die Karikatur im Spannungsfeld von Kunstgeschichte und Politikwissenschaft. Eine ikonologische Untersuchung zu Feindbildern in Karikaturen*. Schaker Verlag.
- Rastović, A. (2013). Britanska štampa o uspesima srpske vojske u Prvom balkanskom ratu. In Rudić, S., & Milkić, M. (Eds.). *Balkanski ratovi 1912/1913: Nova viđenja i tumačenja* (pp. 253–262). Istorijski institut, Institut za strategijska istraživanja.
- Ristović, M. (2011). *Crni Petar i balkanski razbojnici. Balkan i Srbija u nemačkim satiričnim časopisima (1903–1918)*. Čigoja štampa.
- Rumenjak, N. (2000). Politička karikatura i slika „Khuenovih Srba“ s kraja 19. st. u Hrvatskoj. *Časopis za suvremenu povijest*, 32(3), 473–487. <https://hrcak.srce.hr/file/304464>
- Shaw, S. J., & Shaw, K. E. (2005). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975* (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Simfonia Balcanica (1912, October 31). *Die Muskete*, 1. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=mus&datum=19121031&seite=1&zoom=33>
- Šer, T. (2013). Prvi balkanski rat u viđenjima austrougarske štampe na nemačkom jeziku. In Rudić, S., & Milkić, M. (Eds.). *Balkanski ratovi 1912/1913: Nova viđenja i tumačenja* (pp. 277–291). Istorijski institut, Institut za strategijska istraživanja.
- Tejlor, A. Dž. P. (2001). *Habzburška monarhija 1809–1918. Istorija Austrijske carevine i Austrougarske*. Clio.
- Todorova, M. (1999). *Imaginarni Balkan*. Biblioteka XX vek, Čigoja štampa.
- Toleva, T. (2018). *Uticaj Austrougarske imperije na stvaranje albanske nacije 1896–1908*. Institut za evropske studije. Filip Višnjić.
- Unverbesserlich (1912, October 20). *Kikeriki*, 3. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19121020&seite=3&zoom=33>
- Vojvodić, M. (2019). *Srbija i Turska 1878 – 1914. Politički odnosi*. Filip Višnjić.
- Vučetić, B. (2013). Amerikanci o Srbiji u Balkanskim ratovima. In Rudić, S., & Milkić, M. (Eds.). *Balkanski ratovi 1912/1913: Nova viđenja i tumačenja* (pp. 262–275). Istorijski institut, Institut za strategijska istraživanja.
- Vulić, M. T. (2013). Dokumentarnost Politike u vreme Balkanskih ratova. In Dimitrijević, B. (Ed.). *Prvi balkanski rat 1912/1913. godine. Društveni i civilizacijski smisao (Povodom stogodišnjice*

oslobođenja Stare Srbije i Makedonije 1912 (pp. 253–271).
Filozofski fakultet Niš.

Wie die kläffer den Mond erreichten (1913, February 16). *Kikeriki*,
2. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=kik&datum=19130216&seite=2&zoom=33>

Wien Museum. (n. d). Wien Museum Ausstellungen. In
Wien Museum. Retrived April 18, 2022, from <https://www.wienmuseum.at/de/ausstellungen/archiv/der-postkartenmaler-fritz-schonpflug-1873-1951>

First Balkan War in Viennese satirical newspapers

Stojanka Lužija

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy, Bosnia and Herzegovina

---

In this paper, the author analyzes caricatures published during the First Balkan War in the Viennese satirical newspapers *Die Muskete*, *Kikeriki*, and *Wiener Caricaturen*. The primary goal of the paper was to examine the content, symbolism, and verbal and nonverbal messages of individual caricatures, in order to show a potential pattern of negative prejudices (i.e., stereotypical typification of various personalities and events of the First Balkan War from the angle of the Viennese satirical press). In addition to the analysis of allegorical prejudices about the members of the Balkan Alliance, special attention in this paper is given to the examination of the treatment of Pan-Slavism and Russian influence on Balkan events, and also the acute problem of maintaining the Ottoman Empire and the issue of Albania. We sought to determine whether the caricatures were merely a public newsletter or served to model public opinion as a propaganda tool. We noticed that although the observed newspapers had a different editorial structure and readership, their caricatures of the First Balkan War were dominated by the narrative of Austro-Hungarian official foreign policy. As we have shown, that policy reflected in the humiliation of the Balkan Alliance members, the striving to keep the Ottoman Empire alive, emphasizing the fear of Pan-Slavism, and the inevitability of creating an Albanian state under the Austro-Hungarian protectorate. The stereotypical typification of the members of the Balkan Alliance (their rulers and peoples) not only intensified the already existing negative prejudices in the Austro-Hungarian public opinion but also created new ones. In that sense, caricatures had a suggestive and propagandistic role.

Key words:

caricatures, Balkan Alliance, Ottoman Empire, Austro-Hungarian Monarchy

---

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Der Ausgeplünderte (1913, January 12). *Wiener Caricaturen* 1.

Прилог 2: Der Helfer (1912, October 20). *Wiener Caricaturen* 1.

Прилог 3: Die reife Frucht (1912, October 10). *Die Musquete* 1.

Прилог 4: Der Anschlag auf Albanien (1913, January 19). *Kikeriki* 4.